

Вера ПЕТРОВИЋ

Проф. др Горан ЈОВАНИЋ

Факултет за специјалну едукацију и рехабилитацију,

Универзитет у Београду

ДОИ: 10.5937/bezbednost2202022P

УДК: 343.843

Оригинални научни рад

Примљен: 22. 2. 2022. године

Ревизија: 26. 5. 2022. године

Датум прихватања: 30. 6. 2022. године

Процена ризика од рецидивизма у затворском систему – достигнућа и изазови

Апстракт: Као један од главних сегмената пеналног третмана, процена ризика од рецидивизма прошла је кроз бројне модификације од настанка до данас. Посматрајући процену ризика од рецидивизма као кључан сегмент, на коме се заснивају све одлуке о врсти и интензитету третмана који треба применити према осуђеном, јасно је зашто је пажња научне и стручне јавности у области третмана преступника доминантно усмерена на ову проблематику. Досадашња достигнућа недвосмислено указују да је процена преступника која се врши инструментима знатно боља од процене засноване на професионалном, личном искуству и интуицији стручњака. Ипак, и даље су присутне одређене дилеме и изазови. На основу њих се упућују критике, које доприносе и сталном преиспитивању и усавршавању инструмената процене ризика. Циљ преиспитивања и усавршавања је прављење квалитетнијих инструмената процене, чија би примена допринела смањењу ризика од рецидивизма и заштити јавне безбедности уз оптимално коришћење већ ограничених ресурса који су улажу у корективни систем. Имајући у виду наведено, предмет рада је процена ризика од рецидивизма осуђених у затворском систему. Циљ је анализом релевантних истраживачких радова указати на достигнућа, али и проблеме у пракси процене осуђених, те дати смернице за даљи развој и усавршавање овог процеса.

Кључне речи: процена, ризик од рецидивизма, осуђени.

Увод

Један од главних циљева корективног третмана је редукација криминалног рецидивизма. Из тог разлога, у затворском систему, пажња се посвећује процени ризика и потреба преступника, а у ту сврху данас се користи велики број инструмената процене (на пример: The Lifestyle Criminality Screening Form; Wisconsin; The Offender Assessment System; Dynamic Risk Assessment for Offender Reentry; Rapid Risk Assessment for Sexual Offense Recidivism; Minnesota Sex Offender Screening Tool-Revised; Sexual Violence Risk-20; Historical-Clinical-Risk Management-20; Violence Risk Appraisal Guide; Sex Offender Risk Appraisal Guide; The Psychopathy Checklist-Revised; Level of Service Inventory-Revised; Level of Service/Case Management Inventory и многи други). Они се разликују према факторима које испитују (Desmarais et al., 2016), начину бодовања, броју категорија ризика у које се осуђени разврставају (Hanson et al., 2017), категорији преступника која се процењује (Latessa, Lovins, 2010), као и према фази поступка у којој се примењују (Kroner, Mills, 2001).

Јованић и Петровић (2018) истичу да се успешна и ефективна реализација затворског третмана осуђених базира на квалитетној процени ризика, криминогених потреба и капацитета. Процењује се ризик по безбедност запослених, осуђених и особа које посећују затвор, као и ризик по јавну безбедност након отпуста. Како је процена ризика преступника почетни корак, након кога се доносе одлуке о врсти и интензитету третмана (Bourgon et al., 2018), јасно је да неадекватна процена доводи до низа проблема у раду са осуђеничком популацијом. Пре свега, према осуђеном би био примењен третман који није прилагођен његовим индивидуалним карактеристикама, што може утицати на повећање ризика од рецидивизма и смањење јавне безбедности (Cox et al., 2018). Из тог разлога се истиче важност коришћења инструмената процене који треба да омогуће адекватно разврставање преступника према нивоу ризика и идентификовање криминогених потреба и преступника којима је најпотребнија интервенција. Додатно, инструменти треба да смање субјективност оцењивача, омогуће адекватно коришћење ресурса и допринесу повећању јавне безбедности (Latessa, Lovins, 2010).

Имајући у виду проблеме који настају услед неадекватне процене ризика, неопходно је континуирано усавршавање овог процеса. У складу са досадашњим достигнућима у пракси, предмет рада

је процена ризика од рецидивизма осуђених у затворском систему. Циљ је анализом релевантних истраживачких радова указати на достигнућа, али и на проблеме у пракси процене осуђених, те дати смернице за даљи развој и усавршавање овог процеса.

Развој процене ризика од рецидивизма

Процена ризика од рецидивизма је, у складу са научним сазнањима, у великој мери напредовала, те данас можемо говорити о четири генерације процене. За клиничку, која уједно представља и прву генерацију, карактеристично је да ризик процењује службеник на основу професионалног и личног искуства и интуиције (Her Majesty's Prison and Probation Service, 2019; Svalin, Levander, 2020). На основу тако прикупљених података доноси се закључак о ризику од рецидивизма, након чега се конципира третман (James, 2018). Оваква пракса има одређене недостатке, а главни је непостојање научно и емпиријски утемељених критеријума за процену. У оквиру прве генерације, службеници процењују различите факторе, за које сматрају да су релевантни, дајући им при томе различит значај. На пример, клиничар који је радио са зависницима од психоактивних супстанци може овај проблем сматрати више или мање повезаним са криминалним понашањем, у зависности од сопственог искуства. Тако, до изражаја долазе претходно искуство (Koetzle Shaffer et al., 2011), субјективност (Werth, 2019) и лични утисак испитивача, па је тачност клиничке процене упитна (Morgan et al., 2013).

Како су временом препознати недостаци клиничке процене, развија се друга генерација инструмената, у оквиру које се процењују статички фактори ризика (Prince, Butters, 2013). Друга генерација је објективнија од клиничке процене (Lowenkamp et al., 2004), а инструменти који се састоје од статичких фактора су кратки и лаки за употребу (Bonta, 2002). Статички фактори су најјачи предиктори будућег криминалног понашања, а инструменти који садрже ове факторе могу дати релативно тачну класификацију ризика (Picard-Fritsche et al., 2017), уз минималне кадровске ресурсе. Иако инструменте друге генерације карактерише употреба емпиријски потврђених фактора ризика, чињеница да су у њих инкорпорирани само статички фактори предмет је критике, јер таква процена не указује на које потребе треба усмерити интервенције

(Bourgon et al., 2018) и не омогућава мерење промена које су настале услед примене третмана (Austin, 2006; Picard-Fritsche et al., 2017). У прилогу томе говоре и резултати студије која је спроведена у Канади на узорку од 321 сексуалног преступника, у којој су коришћена два инструмента друге генерације (*Static 99* и *Violence Risk Scale – Sexual Offender Version*). Резултати указују да су ови инструменти погодни за иницијалну процену ризика (Olver, Wong, 2011). Међутим, како промене у понашању преступника не доводе до промене у процењеном ризику, третмански процес се маргинализује, јер преступник не може бити накнадно категоризован у вишу или нижу категорију ризика.

Уз уважавање наведених критика, наставља се са развојем инструмената у које су инкорпорирани и динамички фактори. Тако настају инструменти треће генерације, којима се испитује широк спектар криминогених потреба (Werth, 2019). Централна карактеристика тих инструмената је могућност поновне процене, којом се детектују промене настале током третмана (Lloyd et al., 2020). Међутим, и поред фокуса на криминогеним потребама, ти инструменти пружају мало смерница у погледу вођења случаја и управљања ризиком (Koetzle Shaffer et al., 2011). Како су промене на плану процене ризика од рецидивизма пратиле и криминалнополитичка одређења држава, које су све више померале фокус са третмана ка менаџменту ризика (Јованић и сар., 2108), настали су инструменти четврте генерације, који пружају смернице за управљање ризиком и истичу важност фактора респонзивности и резилјентности (Koetzle Shaffer et al., 2011).

Иако је развојем инструмената процене ризика од рецидивизма остварен велики напредак у пеналној пракси, који је документован и резултатима истраживања која указују на супериорност у односу на клиничку процену (Bonta et al., 1998; Hanson, Bussière, 1998), временом су уочени и недостаци употребе инструмената. Пре свега, треба имати у виду да ће примена било ког инструмента резултирати одређеним бројем лажно позитивних и лажно негативних резултата (Johnson, Hardyman, 2004; Lloyd et al., 2020; Picard-Fritsche et al., 2017). Додатно, имајући у виду да се инструменти процене дизајнирају на основу резултата групне статистике у вези са прошлим догађајима (Picard-Fritsche et al., 2017), они су бољи предиктори криминалног понашања које је статистички чешће за-

ступљено у популацији, док су лошији у предвиђању злочина који се статистички ређе јављају (Maurutto, Hanah-Moffat, 2007). Постоји и становиште да инструменти процене стварају илузију објективности (Eckhouse et al., 2019; Mayson, 2018), те да приступ заснован на заједничким карактеристикама подгрупе појединаца представља супротност индивидуализованом приступу сваком осуђеном (Sandbukt et al., 2020).

Принципи ефективних интервенција

Принципе ефективних интервенција је, на основу анализе литературе, метаанализа, истраживачких резултата и искустава из клиничке праксе, формулисала група аутора из Канаде у последњој декади двадесетог века (Јованић, Жунић-Павловић, 2018). Модел ризика, потреба и респонзивности (*Risk-need-responsivity model – RNR*) до данас представља најзначајнији модел у корективном систему, којим се може објаснити настанак криминалног понашања на индивидуалном нивоу (Andrews, Dowden, 2007). Интервенције које поштују наведене принципе ефективне су у редуцији рецидивизма (James, 2018), те су и најбољи инструменти процене ризика засновани на овом моделу (Administrative Office of the US Courts, 2018).

Принцип ризика

У оквиру принципа ризика истиче се важност усклађивања интензитета третмана са процењеним ризиком, а све то у циљу редуције рецидивизма и оптималног коришћења ресурса (Koetzle Shaffer et al., 2011). У литератури се наводе три кључна елемента овог принципа. Истиче се да у третманском процесу већу пажњу треба усмерити на преступнике са већом вероватноћом рецидива, да најинтензивнији третман треба усмерити на преступнике са највишим ризиком, те да интензиван третман осуђених са нижим ризиком може повећати рецидивизам (Latessa, Lovins, 2010). Вероватноћа рецидивизма код нискоризичних осуђених може се повећати јер их потенцијално излажемо учењу по моделу уколико су укључени у програме третмана заједно са осуђенима којима је процењен виши ризик. Такође, овакво поступање би допринело поремећају просоцијалних контаката и породични односи би били нарушени,

што би потенцијално допринело повећању ризика, а последично и рецидивизма (Latessa, Lovins, 2010).

Бонта (Bonta, 2002) наводи да, у складу са принципом ризика, затворска казна треба да се изриче особама које су високоризичне, док би алтернативне форме кажњавања требало примењивати према нискоризичним преступницима. С друге стране, истиче се (Maurutto, Hanah-Moffat, 2007) да се у том случају не би поступало у складу са принципом пропорционалности, те да би употреба информација о процени ризика довела до изрицања строжих казни осуђенима који имају већи број криминогених потреба, без обзира на врсту и тежину учињеног дела. Такво деловање није оправдано, јер ризик од рецидивизма није повезан са озбиљношћу учињеног кривичног дела (Latessa, Lovins, 2010).

Принцип потреба

Утврђивање фактора ризика који су повезани са рецидивизмом од значаја је за практичаре и научнике у области третмана преступника. Према принципу потреба, интервенције треба усмерити на емпиријски потврђене и променљиве предикторе рецидивизма, који се називају динамичким факторима ризика, односно криминогене потребе, јер су промене у криминогеним потребама повезане са променама у ризику од рецидивизма, а самим тим и у рецидивизму (Andrews et al., 1990; Bonta, 2000; Maurutto, Hanah-Moffat, 2007).

Неки од примера криминогених потреба су: злоупотреба супстанци; антисоцијални пријатељи (Hanson et al., 2017); антисоцијални ставови; образовни дефицити; дефицити у стручним и радним вештинама (Administrative Office of the US Courts, 2018; Baird, 2009); неадекватно коришћење слободног времена; неадекватни породични односи; услови становања (Baird, 2009; Hanson et al., 2017); недостатак вештина решавања проблема (Latessa, Lovins, 2010); незапосленост (Ministry of Justice, 2009).

Важно је истаћи да свака криминогена потреба може допринети криминалном понашању, али постојање одређене потребе не значи да је она криминогена за конкретног преступника (Baird, 2009). Ипак, често се подразумева тврдња о узрочности, те се све потребе у сваком конкретном случају означавају као криминогене, без уважавања индивидуалних карактеристика преступника. Означа-

вање потребе криминогеном када има мало или нимало везе са криминалним понашањем је контрапродуктивно (Baird, 2009). Поред тога што долази до неоптималног коришћења ресурса, преступник се усмерава на третман који није прилагођен његовим индивидуалним карактеристикама. Што је већи број потреба које су процењене, то је и већи ризик од рецидивизма, што наводи на примену интензивнијих интервенција. Међутим, ако процењене потребе за конкретном преступником нису криминогене, он би неоправдано био у вишој категорији ризика, што би резултирало интензивнијим третманом, који би довео до повећања ризика од рецидивизма.

Динамички фактори ризика, због субјективног карактера (Henderson, et al., 2007), представљају предмет критике, јер могу допринети непоузданој процени. Стога се истиче (Gendreau et al., 1996) да су динамички фактори релативно слаби предиктори криминалног понашања. С друге стране, постоји и становиште да динамички фактори предвиђају рецидивизам једнако добро као и статички (Bonta, 2000). Да не треба занемарити динамичке факторе указује и група канадских аутора која је идентификовала седам динамичких фактора (антисоцијални образац личности; антисоцијални ставови; антисоцијални пријатељи; злоупотреба психоактивних супстанци; неадекватни породични и брачни односи; недостатак укључености у просоцијалне рекреативне и слободновременске активности; неуспех у школи/послу) (Public Safety Performance Project, 2011), и један статички (историја антисоцијалног понашања) (Choјеска, 2014), који су најјаче повезани са криминалним понашањем. Додатно, резултати метаанализе (Gendreau et al., 1996) 131 студије, за период од 1970. до 1994. године, указују да су старост, криминална историја, антисоцијални пријатељи, породични фактори, пол, социјална постигнућа и злоупотреба супстанци значајни предиктори рецидива (Gendreau et al., 1996). Значај криминогених потреба такође произилази из чињенице да се промене у динамичким факторима узимају у обзир приликом доношења одлука о рекласификацији, додељивању и одузимању проширених права и погодности, давању предлога за доделу условног отпуста.

Принцип респонзивности

Постоје два типа респонзивности, општа и специфична. Општа респонзивност се односи на употребу интервенција које редукују криминогене потребе. Наводи се да су когнитивно-бихевиорална терапија и приступи засновани на социјалном учењу најефективнији третмани, без обзира на врсту извршеног дела (James, 2018).

У складу са специфичном респонзивношћу, фокус треба усмерити на индивидуалне карактеристике преступника, те у складу са њима дизајнирати третман. Тако, третман мора бити усклађен са стиловима и способностима учења (Administrative Office of the US Courts, 2018), социодемографским, културним, етничким карактеристикама (Bonta, 2002; Hanson et al., 2017; James, 2018) и мотивацијом преступника за промену (Chojecka, 2014; Latessa, Lovins, 2010). У оквиру специфичне респонзивности фокус је на начину на који се постиже циљ. Преступници могу бити једнако ризични и имати исте криминогене потребе, али се могу разликовати у факторима респонзивности. То практично значи да би циљеви третмана били исти, али би се разликовао начин на који се циљ постиже (Bonta, 2000). Фактори респонзивности (анксиозност, ментални поремећаји, депресија) нису предиктори криминалног понашања. Ипак, они могу утицати на избор третмана, па тако индивидуална терапија може бити ефективнија од групне за преступнике са високим нивоом анксиозности (Administrative Office of the US Courts, 2018).

Процена ризика од рецидивизма у Републици Србији

До 2013. године приликом процене ризика од рецидивизма у нашој земљи нису примењивани инструменти, већ је она вршена према неуједначеним критеријумима, што је резултирало волонтиризмом и арбитрарношћу (Јованић, Петровић, 2017). Те недостатке је требало отклонити увођењем инструмената процене. Према подацима који су доступни у Годишњем извештају о раду Управе за извршење кривичних санкција (Министарство правде, Управа за извршење кривичних санкција, 2010) током 2009. године су извршене припреме за промену концепције у третману, које се базирају на процени ризика, капацитета и потреба осуђених. Циљеви тих промена били су уједначавање критеријума и већа транспарентност у третману.

Данас су у нашој земљи у употреби два инструмента процене ризика – Упитник за процену ризика за осуђене на казну затвора до и три године и Упитник за процену ризика капацитета и потреба осуђеног, који је преузет из Велике Британије (*Offender Assessment System – OASys*). Упитник је преведен, али није обављена стандардизација норми према нашим културолошким и животним обрасцима (Хелсиншки одбор за људска права, 2014). Данас, два наведена упитника представљају основ рада службеника третмана, а омогућавају свеобухватну анализу психолошког, педагошког, криминолошког и социјалног функционисања осуђеног (Министарство правде, Управа за извршење кривичних санкција, 2013). Упитник за процену ризика, капацитета и потреба осуђеног примењује се према осуђенима којима је изречена правноснажна или неправноснажна казна затвора преко три године. Обухвата 14 области функционисања: кривично дело; криминални досије; став осуђеног према кривичном делу; услови становања осуђеног; породични и брачни односи; образовање и обука; однос према раду и запошљавање; располагање новцем и приходима; животни стил и социјални контакти; злоупотреба алкохола; злоупотреба дрога; психолошки фактори; понашање према другима; начин размишљања. Саставни део инструмента је и одељак Иницијална процена за осуђене који су извршили кривична дела са највишим степеном друштвене опасности, у коме су побројана кривична дела, за која се, ако их је осуђени извршио, укупан број поена повећава за десет. На основу добијених података утврђују се квантификована (статистичка) процена вероватноће рецидивизма, клиничка процена вероватноће понављања кривичног дела и клиничка процена ризика (од угрожавајућег понашања).

Упитник за процену ризика за осуђене на казну затвора до три године састоји се од 53 ставке, које су подељене у 11 области функционисања (криминална прошлост и актуелно кривично дело; за послеење; образовање; понашање; материјални статус; услови становања; слободно време; познаници/породица; психоактивне супстанце; емотивно/лично; ставови).

Увођење инструмената процене у пеналну праксу наше земље допринело је објективности и транспарентности при доношењу одлука (Београдски центар за људска права, 2011). Иако адекватна примена упитника треба да допринесе уједначавању критеријума

по којима се врши категоризација, тако што се током интервјуа са свим осуђенима примењује исти сет питања, а различити оцењивачи независно од стила свог рада треба да дођу до истих резултата (Вујичић, Карић, 2020), постоје и одређене критике. Петковић и Павловић (2016) наводе да они не диференцирају безбедносне и третманске аспекте, те да је њихова примена неселективна у односу на различите категорије учинилаца кривичних дела. Поред тога, велика заступљеност статичких фактора не омогућава праћење напредовања током третмана (Петковић, Павловић, 2016; Вујичић и сар., 2017). У извештају Иницијативе младих за људска права (2016) наводи се да се осуђени често жале да укупна оцена ризика не утиче на одлуке о рекласификацији. Осуђени су мишљења да се и поред примене инструмената процене, одлуке о разврставању доносе арбитрарно и да зависе од утиска и воље васпитача. Такође, Петковић и Павловић (2016) указују на проблеме бодовања, као и на логичке и садржинске проблеме појединачних ставки Упитника за процену ризика за осуђене на казну затвора до и три године.

Неки проблеми у процени ризика од рецидивизма осуђених

Напредак у процени ризика од рецидивизма позитивно се одразио на корективни третман осуђених, али је створио и нове изазове са којима стручна и научна јавност треба да се суочи, како би процењен ризик преступника био што приближнији стварном ризику који он представља, како за себе тако и за друге осуђене, запослене у пеналном систему, али и друштвену заједницу. Како се упућују критике на рачун инструмената процене ризика од рецидивизма и пажња усмерава на њихово побољшање, треба истаћи да најбољи инструменти показују око 70% тачности, под условом да процену ради обучен службеник (Petersilia, Turner, 1987 prema Latesa, Lovins, 2010). Стога, ако кажемо да неки инструмент има добру тачност, то не значи да је тај инструмент савршен, већ да су грешке у процени на релативно ниском нивоу (Picard-Fritsche et al., 2017).

Иако се инструменти процене дизајнирају на сличан начин, некада процењен ризик није одраз стварног ризика преступника, већ зависи од инструмента који је коришћен. Петровић и Јованић (2021) наводе да се усклађивање интензитета третмана са процењеним нивоом ризика компликује паралелно са развојем великог броја ин-

струмената процене. Стога аутори (Hanson et al., 2017) наводе један од кључних проблема, а то је како упоређивати резултате процене која је извршена различитим инструментима. Ово питање је посебно важно ако имамо у виду чињеницу да се инструменти, иако сви мере ризик, разликују по факторима који се процењују, као и по начину њиховог бодовања. Додатно, инструменти преступнике деле у три, четири или пет категорија ризика, а такође не постоје стандардне дефиниције ових категорија, па низак ризик може имати различите дефиниције у различитим инструментима (Hanson et al., 2017). На пример, шанса за рецидив од 10% може значити низак, средњи или висок ризик, у зависности од тога где аутори направе тачке пресека између нивоа ризика. Тако, тачка пресека није ништа друго до суд о томе колика је вероватноћа ризика прихватљива у друштву (Eaglin, 2017). То доприноси да се са особама које имају исте криминогене потребе може различито поступати само на основу инструмента процене који је коришћен. Сви ови проблеми су навели ауторе (Hanson et al., 2017) да размишљају о успостављању јединственог система комуницирања о процењеном ризику. Коришћење истих термина за описивање нивоа ризика допринело би да се поступа на сличан начин без обзира на инструмент који се користи, да се резултати процене користе за одређивање одговарајуће врсте и интензитета третмана, дошло би до уштеде трошкова без угрожавања јавне безбедности и постојала би могућност да истраживачи врше упоредне анализе инструмената (Hanson et al., 2017). Имајући све ово у виду, аутори (Hanson et al., 2017) предлажу да инструменти процене имају пет нивоа ризика који би били емпиријски утемељени. На тај начин би се повећала вероватноћа да ће преступник добити неопходне услуге и надзор без обзира на одабрани инструмент процене, што би допринело смањењу рецидивизма.

Додатно, треба имати у виду питање објективности инструмената. Истиче се (Eaglin, 2017) да инструменти не могу бити бољи од података на основу којих су дизајнирани, те да ти подаци нису објективни, па самим тим и инструменти не могу бити објективни, већ одражавају карактеристике популације која је коришћена за дизајнирање инструмента (Eaglin, 2017), али и одлуке државних органа, које укључују субјективне, моралне судове и знатну дискрецију (Werth, 2019). Примена инструмената процене је довела до ситуације

да се преступник посматра као носилац различитих криминогених потреба, од кога је потребна заштита јавности, а примена инструмената процене, уз разлике у ризику, искључује могућност постојања осуђеног који није опасан (Werth, 2019a). Има и аутора (Fitzgibbon, 2007) који доводе у питање добијене податке о ризику појединца, јер су инструменти дизајнирани на основу података о популацији преступника, чиме се умањује њихова способност да дају тачну процену на индивидуалном нивоу. Стога, није ретко да практичари прилагођавају резултате, манипулишући одговорима на субјективним ставкама, како би произвели процену која се подудара са њиховим мишљењем о конкретном преступнику (Werth, 2019).

Поред тога, процена ризика може утицати на обликовање уверења. На пример, када се особа процени као високоризична, уверење да је ова процена тачна наводи на очекивање проблематичног понашања и као резултат тога особи се намећу додатна правила и надзор. На тај начин се повећавају и могућности за откривање кршења правила, што служи за потврђивање ризика који је већ процењен (Werth, 2019a).

Још један од проблема који се истиче јесте питање поузданости. Међупосматрачка поузданост, која се користи за процену степена слагања два или више оцењивача који користе исте информације о истом објекту (Bukumirić, 2016) кључна је за инструменте процене ризика од рецидивизма. Ако различите особе процењују истог преступника истим инструментом, морају доћи до сличних закључака о ризику од рецидивизма (Duwe, 2019; Johnson, Hardyman, 2004; Latesa, Lovins, 2010), а оцена сваке појединачне ставке треба да одражава стварни ниво особине, односно понашања које се процењује. Ако различити испитивачи не оцене исто одређену ставку, не може се тврдити да су добијени резултати доследна мера понашања или особине која се процењује (Rufino et al., 2011). Ова врста поузданости је критична код инструмената који укључују 25 или више ставки, од којих су многе субјективне природе (Baird, 2009). Испитивање субјективности је значајно, јер када се утврди да су поједине ставке високо субјективне, може се вршити ревизија инструмента. Ако је покушај смањења субјективности за неку ставку неуспешан, можда је најбоље уклонити је из инструмента упркос њеној вези са исходом (Rufino et al., 2011). Остин (Austin, 2006) наводи да треба избрисати сваку ставку која не достигне ниво од

80% споразума оцењивача, као и да инструмент који нема ниво споразума оцењивача од 90% не би требало ни примењивати. Иако је валидност садржаја важна, контрапродуктивно је задржавање високо субјективне ставке зато што је за њу емпиријски потврђено да је предиктор рецидивизма, јер ће субјективне ставке имати ниску поузданост, која ће довести до ниске предиктивне валидности (Rufino et al., 2011). Ипак, без обзира на субјективност, постоји прихватање неких умерено субјективних ставки како би се осигурала валидност садржаја (Rufino et al., 2011).

Да међупосматрачка поузданост представља проблем, посебно код процене динамичких фактора ризика, указују резултати истраживања појединих инструмената процене. Тако је, на пример, утврђено да у инструменту ПЦЛ-Р (*The Psychopathy Checklist-Revised – PCL-R*) (Hare, 2003 према: Rufino et al., 2011) поједине ставке захтевају више субјективности приликом процене. Коефицијенти корелације поузданости оцењивача били су 0,41 за неприхватање одговорности, односно 0,82 за разноврсност кривичних дела (Hare, 2003 према: Rufino et al., 2011), што указује да се, уколико је потребан већи ниво субјективности за процену, слагање оцењивача смањује. До сличних резултата се дошло и испитивањем поузданости (Austin et al., 2003) инструмента ЛСИ-Р (*The Level of Service Inventory – Revised – LSI-R*) на узорку од 120 осуђених. Анализе показују да је сагласност испитивача утврђена у 71% случајева, те да се поузданост појединачних ставки кретала од 53 до 96%. Код 18 од 54 ставке поузданост је била на прагу од 80% или изнад њега, при чему су статички фактори били најдоследније оцењени (Austin et al., 2003). Две године касније, исти аутори (Austin et al., 2003) спровели су другу студију, на узорку од 156 осуђених. У односу на прву студију, особље је добило додатну обуку за примену инструмента, а време између прве и друге процене је скраћено. У оквиру ове студије слагање оцењивача на прагу или изнад 80% постојало је за 34 ставке, а сагласност испитивача је повећана на 88%. Ипак, ставке које захтевају виши ниво субјективности и даље су остале мање поуздане. Резултати указују да је могуће повећати поузданост оцењивача ако се спроведе додатна обука особља (Austin et al., 2003).

Поред поузданости, истраживачи се баве и питањем предиктивне валидности, при чему је значајно утврдити предиктивну валидност целог инструмента, али и појединачних фактора ризика,

јер истраживања показују да одређене ставке које су инкорпориране у инструменте процене нису предиктивне, а да су корелације са исходом који се мери само резултат корелације са другим ставкама, које су заиста предиктивне (Coid et al., 2011). Резултати студије (Sandbukt et al., 2020) у којој је испитивана предиктивна валидност „статик-99Р” (*Static-99R*), а која је спроведена на 858 мушкараца осуђених за сексуалне деликте, указују на добру предиктивну тачност која је последица високе негативне предиктиве валидности (98,1% нискоризичних преступника није рецидивирало). С друге стране, 92,4% високоризичних испитаника није рецидивирало (Sandbukt et al., 2020). Студија валидације инструмента ЛСИ-Р која је спроведена на узорку од 1.006 осуђених мушкараца који су условно отпуштени 2001. године и праћени 12 месеци, показује да је 11 ставки од 54 било статистички значајно повезано са рецидивизмом: претходна осуђиваност, две или више ранијих осуда, три или више ранијих осуда, хапшење пре шеснаесте године, историја бекства, три или више промена адресе у претходној години, тренутни проблеми са дрогом, проблеми са дрогама повезани са кршењем закона, проблеми са дрогама повезани са проблемима у школи или на послу, проблеми менталног здравља у прошлости и опозив условне осуде или условног отпуста (Austin et al., 2003). Регресионом анализом је установљено да свега осам фактора, од наведених 11, јесу независни предиктори рецидивизма (претходна осуђиваност, две или више ранијих осуда, хапшење пре шеснаесте године, три или више промена адресе у претходној години, тренутни проблеми са дрогом, проблеми са дрогама повезани са проблемима у школи или на послу, проблеми менталног здравља у прошлости и опозив условне осуде или условног отпуста) (Austin et al., 2003). Додатно, истраживање инструмента „висконсин” (*Wisconsin*) на узорку од 159 особа које су се налазиле на пробационом надзору у Тексасу, показује да су рецидивисти имали статистички значајно више оцене ризика и потреба од нерацидивиста. Међутим, треба имати у виду да инструмент има високе стопе лажно позитивних (44,1%) и лажно негативних (37%) резултата (Henderson et al., 2007).

Такође се истиче да инструмент треба да омогући постизање непристрасних резултата према свим групама преступника. Данас у пракси постоји тенденција преузимања инструмента који је развијен за другу популацију и који можда не одражава особине популације

на којој се жели применити, што може представљати проблем.

Могуће је да процена има снажну предиктивну валидност, али да се она смањује код различитих група преступника (Casey et al., 2014). На пример, када је реч о полу, инструменти су критиковани због ослањања на анализе мушке популације и занемаривања фактора ризика који су релевантни за осуђене жене (Holtfreter, Cunn, 2007; Werth, 2019), јер ће инструмент који се тестира на укупној затворској популацији погрешно класификовати жене (Austin, 2006; Desmarais et al., 2016). Стога, уколико се приступи преузимању инструмента који је тестиран на различитој популацији од оне на којој се планира применити, требало би одабрати инструмент који се одликује транспарентношћу.

То практично значи да су доступни пондери за сваки фактор, као и формуле које се користе за израчунавање сирове оцене и коначних категорија ризика. Ово омогућава локалну валидацију и адаптацију (Picard-Fritsche et al., 2017).

Закључак

Процена ризика од рецидивизма осуђених на затворску казну прошла је кроз неколико етапа у развоју, па данас имамо велики број инструмената за процену који се примењују у пеналној пракси. Ипак, управо та бројност инструмената створила је нове проблеме и изазове.

Забринутост научне и стручне јавности постоји, пре свега због чињенице да инструменти који се данас користе можда не идентификују стварни ризик за појединца, што доводи до примене третмана који није прилагођен индивидуалним ризицима, капацитетима и потребама преступника. Таква ситуација се може неповољно одразити како на самог преступника, тако и на безбедност свих других који долазе или ће након отпуста доћи у интеракцију са појединцем који је неадекватно процењен. Како је недвосмислено показано да примена инструмената процене ризика има велики значај за пеналну праксу, неопходни су даље изучавање и усавршавање овог процеса, паралелно са друштвеним променама и променама у структури злочина у одређеној популацији. Неопходно је периодично вршити истраживања којима се испитују валидност и поузданост, те у складу са добијеним подацима, уколико постоји потреба, вршити ревизије инструмената. Важно је да у том процесу учествују науч-

ници који се баве овом проблематиком, али и запослени у пеналним установама. Стално преиспитивање и усавршавање инструмената процене, уз уважавање научних сазнања, од несагледиве је важности за друштво у целини, у циљу повећања његове безбедности.

Литература

1. Administrative Office of the US Courts (AOUSC). (2018). *An overview of the federal post conviction risk assessment*. https://www.uscourts.gov/sites/default/files/overview_of_the_post_conviction_risk_assessment_0.pdf. доступан 22. 1. 2022.
2. Andrews, D. A., Dowden, C. (2007). The risk–need–responsivity model of assessment and human service in prevention and corrections: Crime-prevention jurisprudence. *Canadian Journal of Criminology and Criminal Justice*, 49(4):439-464. doi: 10.3138/cjccj.49.4.439
3. Andrews, D. A., Bonta, J., Hoge, R. D. (1990). Classification for effective rehabilitation: Rediscovering psychology. *Criminal Justice and Behavior*, 17, 19-52. doi: 10.1177/0093854890017001004
4. Austin, J. (2006). How much risk can we take: The misuse of risk assessment in corrections. *Federal Probation*, 70(2):58-63.
5. Austin, J., Coleman, D., Peyton, J., Johnson, K.D. (2003). *Reliability and validity study of the LSI-R risk assessment instrument*. The Institute on Crime, Justice and Corrections at The George Washington University.
6. Baird, C. (2009). *A question of evidence: A critique of risk assessment models used in the justice system*. National Council on Crime and Delinquency.
7. Београдски центар за људска права. (2011). *Забрана злостављања и права лица лишених слободе у Србији*. <http://bgcentar.org.rs/bgcentar/wp-content/uploads/2013/04/zabrana-zlostavljanja-i-prava-lica-lisenih-slobode-u-srbiji.pdf> доступан 11.1.2022.
8. Bonta, J. (2000). Offender assessment: General issues and considerations. *Forum on Corrections Research*, 12(2):14-18.
9. Bonta, J. (2002). Offender risk assessment: Guidelines for selection and use. *Criminal Justice and Behavior*, 29(4):355-379. doi: 10.1177/0093854802029004002

10. Bonta, J., Law, M., Hanson, K. (1998). The prediction of criminal and violent recidivism among mentally disordered offenders: a meta-analysis. *Psychological Bulletin*, 123(2):123-142. doi: 10.1037/0033-2909.123.2.123
11. Bourgon, G., Mugford, R., Hanson, R. K., Coligado, M. (2018). Offender risk assessment practices vary across Canada. *Canadian Journal of Criminology and Criminal Justice*, 60(2):167-205. doi: 10.3138/cjccj.2016-0024
12. Букумирић, З. М. (2016). *Систематски преглед са мета-анализом поузданости и ваљаности психијатријских скала у лонгитудиналним студијама* [докторска дисертација, Универзитет у Београду]. NaRDuS <https://nardus.mpn.gov.rs/handle/123456789/6408>. доступан 29.1.2022.
13. Casey, P. M., Elek, J. K., Warren, R. K., Cheesman, F., Kleiman, M., Ostrom, B. (2014). *Offender risk & needs assessment instruments: A primer for courts*. National Center for State Courts.
14. Chojecka, J. (2014). A model for all? Disputes over the concept of recidivism risk assessment. *Resocjalizacja Polska*, 7(1):239-254.
15. Coid, J. W., Yang, M., Ullrich, S., Zhang, T., Sizmur, S., Farrington, D., Rogers, R. (2011). Most items in structured risk assessment instruments do not predict violence. *The Journal of Forensic Psychiatry & Psychology*, 22(1): 3-21. doi: 10.1080/14789949.2010.495990
16. Cox, J., Fairfax-Columbo, J., DeMatteo, D., Vitacco, M. J., Kopkin, M. R., Parrott, C. T., Bownes, E. (2018). An update and expansion on the role of the Violence Risk Appraisal Guide and Historical Clinical Risk Management-20 in United States case law. *Behavioral sciences & the Law*, 36(5):517-531. doi: 10.1002/bsl.2376
17. Desmarais, S. L., Johnson, K. L., Singh, J. P. (2016). Performance of recidivism risk assessment instruments in US correctional settings. *Psychological Services*, 13(3):206-222. doi: 10.1037/ser0000075
18. Duwe, G. (2019). Better practices in the development and validation of recidivism risk assessments: The Minnesota Sex Offender Screening Tool-4. *Criminal Justice Policy Review*, 30(4):538-564. doi: 10.1177/2F0887403417718608
19. Eaglin, J. M. (2017). Constructing recidivism risk. *Emory Law Journal*, 67(1):59-122.
20. Eckhouse, L., Lum, K., Conti-Cook, C., Ciccolini, J. (2019). Layers of bias: A unified approach for understanding problems with risk assessment. *Criminal Justice and Behavior*, 46(2):185-209. doi: 10.1177/2F0093854818811379

21. Fitzgibbon, D. W. M. (2007). Risk analysis and the new practitioner: Myth or reality?. *Punishment & Society*, 9(1):87-97.
22. Gendreau, P., Little, T., Goggin, C. (1996). A meta-analysis of the predictors of adult recidivism: What works! *Criminology*, 34, 401-433. doi: 10.1111/j.1745-9125.1996.tb01220.x
23. Hanson, R. K., Bussière, M. T. (1998). Predicting relapse: A meta-analysis of sexual offender recidivism studies. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 66, 348-362. doi: 10.1037//0022-006x.66.2.348
24. Hanson, R. K., Bourgon, G., McGrath, R. J., Kroner, D., D'Amora, D. A., Thomas, S. S., Tavarez, L. P. (2017). *A five-level risk and needs system: Maximizing assessment results in corrections through the development of a common language*. The National Reentry Resource Center.
25. Хелсиншки одбор за људска права. (2014). *Праћење реформе затворског система у Србији, 2012 – 2013 и стање људских права у затворима у 2011. години*. <https://www.helsinki.org.rs/serbian/doc/sveske32.pdf>. доступан 12. 12. 2021.
26. Henderson, H., Daniel, E., Rembert, D., Adams, A. T. (2007). The predictive utility of the Wisconsin Risk Needs Assessment instrument in a sample of successfully released Texas probationers. *International Journal of Crime, Criminal Justice and Law*, 2(1):95-103.
27. Her Majesty's Prison and Probation Service. (2019). *Guidelines: Risk assessment of offenders: A summary of evidence relating to offender risk assessment, risk of reoffending and risk of serious harm*. <https://www.gov.uk/guidance/risk-assessment-of-offenders>. доступан 12. 12. 2021.
28. Holtfreter, K., Cupp, R. (2007). Gender and risk assessment: The empirical status of the LSI-R for women. *Journal of contemporary criminal justice*, 23(4):363-382.
29. Иницијатива младих за људска права. (2016). *Права лица лишених слободе у затворском систему Србије*. <http://www.yihr.rs/wp-content/uploads/2016/06/Prava-lica-li%C5%A1enih-slobode-SRB.pdf>. доступан 12. 12. 2021.
30. James, N. (2018). *Risk and needs assessment in the federal prison system*. Congressional Research Service. <https://fas.org/sgp/crs/misc/R44087.pdf>. доступан 12. 12. 2021.

31. Johnson, K., Hardyman, P. (2004). How do you know if the risk assessment instrument works?. *Topics in Community Corrections*, 20-26.
32. Јованић, Г., Петровић, В. (2017). Условно отпуштање у пракси окружних затвора и надлежних судова. *Специјална едукација и рехабилитација*, 16(1):95-122. doi: 10.5937/specedreh16-12680
33. Јованић, Г., Петровић, В. (2018). Процена ризика од рецидивизма код осуђених на затворску казну. *Безбедност*, 60(2):5-29. doi: 10.5937/bezbednost1802005J
34. Јованић, Г., Жунић-Павловић, В. (2018). *Примена принципа ризика, потреба и респонзивности у пеналном третману сексуалних преступника*. У Зборник радова, „Универзално и особено у праву, Том 2”, Правни факултет Универзитета у Приштини са привременим седиштем у Косовској Митровици, Косовска Митровица, стр. 115-138.
35. Јованић, Г., Жунић-Павловић, В., Петровић, В. (2018). *Напредак у процени ризика насиља у функцији пеналне праксе*. У Зборник радова, „Методе процене у специјалној едукацији и рехабилитацији”, Универзитет у Београду – Факултет за специјалну едукацију и рехабилитацију, Београд, стр. 107-113.
36. Koetzle Shaffer, D., Kelly, B., Lieberman, J. D. (2011). An exemplar-based approach to risk assessment: Validating the risk management systems instrument. *Criminal Justice Policy Review*, 22(2), 167-186. doi: 10.1177/0887403410372989
37. Kroner, D. G., Mills, J. F. (2001). The accuracy of five risk appraisal instruments in predicting institutional misconduct and new convictions. *Criminal Justice and Behavior*, 28, 471-489. doi: 10.1177/009385480102800405
38. Latessa, E. J., Lovins, B. (2010). The role of offender risk assessment: A policy maker guide. *Victims and Offenders*, 5(3):203-219. doi: 10.1080/15564886.2010.485900
39. Lloyd, C. D., Hanson, R. K., Richards, D. K., Serin, R. C. (2020). Reassessment improves prediction of criminal recidivism: A prospective study of 3,421 individuals in New Zealand. *Psychological Assessment*, 32(6):568-581. doi: 10.1037/pas0000813
40. Lowenkamp, C. T., Holsinger, A., Latessa, E. J. (2004). Assessing the inter-rater agreement of the Level of Service Inventory Revised. *Federal Probation*, 68(3):34-38.

41. Maurutto, P., Hannah-Moffat, K. (2007). Understanding risk in the context of the Youth Criminal Justice Act. *Canadian Journal of Criminology and Criminal Justice*, 49(4):465-491. doi: 10.3138/cjccj.49.4.465
42. Mayson, S. G. (2018). Bias in, bias out. *The Yale Law Journal*, 128(8):2218-2259.
43. Министарство правде Републике Србије, Управа за извршење кривичних санкција. (2010). *Годишњи извештај о раду Управе за извршење кривичних санкција за 2009. годину*. <http://www.uiks.mpravde.gov.rs/images/izvestaj%202009.pdf> доступан 12. 12. 2021.
44. Министарство правде, Управа за извршење кривичних санкција. (2013). *Директива о начину рада службеника третмана у Заводима, процедурама у раду и изгледу и садржају докумената током утврђивања, спровођења и измене програма поступања са лицима осуђеним за кривична дела и прекршај и начину примене Правилника о третману, програм поступања, разврставању и накнадном разврставању осуђених*. http://www.uiks.mpravde.gov.rs/images/Direktiva_24.02.2013.pdf доступан 12. 12. 2021.
45. Ministry of Justice. (2009). *Public protection manual*. Ministry of Justice, Nacional Offender Management Service.
46. Morgan, R. D., Kroner, D. G., Mills, J. F., Serna, C., McDonald, B. (2013). Dynamic risk assessment: A validation study. *Journal of Criminal Justice*, 41(2):115-124. doi: 10.1016/j.jcrimjus.2012.11.004
47. Olver, M. E., Wong, S. C. (2011). A comparison of static and dynamic assessment of sexual offender risk and need in a treatment context. *Criminal Justice and Behavior*, 38(2), 113-126. doi: 10.1177/0093854810389534
48. Петковић, Н., Павловић, З. (2016). Неки проблеми у примени „Упитника за процену ризика за осуђене на казну затвора до и три године”. *Темид*, 19(1):161-180. doi: 10.2298/TEM1601161P
49. Петровић, В., Јованић Г. (2021). *Изазови у процени ризика од рецидивизма осуђених на затворску казну*. У Зборник радова, „Специјална едукација и рехабилитација ДАНАС”. Једанаести међународни скуп, Универзитет у Београду – Факултет за специјалну едукацију и рехабилитацију, Београд, стр. 371-378.
50. Picard-Fritsche S., Rempel, S., Tallon, J., Adler, J., Reyes, N. (2017). *Demystifying risk assessment: Key principles and controversies*. Center for Court Innovation.

51. Prince, K., Butters, R. P. (2013). *Recidivism risk prediction and prevention assessment in Utah: An implementation evaluation of the LSI-R as a recidivism risk assessment tool in Utah*. Utah Criminal Justice Center.
52. Public Safety Performance Project. (2011). *Risk/needs assessment 101: Science reveals new tools to manage offenders*. Pew Center of the States. https://www.pewtrusts.org/~media/legacy/uploadedfiles/pcs_assets/2011/pewriskassessmentbriefpdf.pdf. доступан 12. 11. 2021.
53. Rufino, K. A., Boccaccini, M. T., Guy, L. S. (2011). Scoring subjectivity and item performance on measures used to assess violence risk: The PCL-R and HCR-20 as exemplars. *Assessment*, 18(4), 453-463. doi: 10.1177%2F1073191110378482
54. Sandbukt, I. J., Skardhamar, T., Kristoffersen, R., Friestad, C. (2020). Testing the Static-99R as a global screen for risk of sex crime recidivism in a Norwegian routine sample. *Sexual Abuse*, 1-18. doi: 10.1177/1079063220951194
55. Svalin, K., Levander, S. (2020). The predictive validity of Intimate Partner Violence Risk Assessments conducted by practitioners in different settings: A review of the literature. *Journal of Police and Criminal Psychology*, 35(2), 115-130. doi: 10.1007/s11896-019-09343-4
56. Вујичић, Н., Карић, Т. (2020). Процена ризика и напредовање у третману у Казнено-поправном заводу у Сремској Митровици. *Анали Правног факултета у Београду*, 68(1), 164-185. doi: 10.5937/AnaliPFB2001170V
57. Вујичић, Н., Стевановић, З., Илијић, Л. (2017). *Примена института условног отпуста од стране судова у Републици Србији*. Институт за криминолошка и социолошка истраживања, Београд.
58. Werth, R. (2019). Risk and punishment: The recent history and uncertain future of actuarial, algorithmic, and “evidence-based” penal techniques. *Sociology Compass*, 13(2), 1-19. doi: 10.1111/soc4.12659
59. Werth, R. (2019a). Theorizing the performative effects of penal risk technologies: (Re) producing the subject who must be dangerous. *Social & Legal Studies*, 28(3), 327-348. doi: 10.1177%2F0964663918773542

Recidivism Risk Assessment within Prison System – Accomplishments and Challenges

***Abstract:** As one of the fundamental segments of penal treatment, recidivism risk assessment has been through numerous modifications since its beginning. When taking recidivism risk assessment as a key segment which serves as a base for all decisions on the type and intensity of the treatment a convict should forego, it is clear why the attention of scientists and experts in the field of criminal treatment is predominately focused on the matter at hand. The achievements so far undeniably indicate that recidivism risk assessment which is conducted using relevant instruments is significantly better than the one that is based on professional and personal experience of experts or their intuition. Nonetheless, there are still certain dilemmas and challenges that are targets of criticism but that are also the drivers of constant recidivism risk assessment instrument reevaluation and improvement. The reevaluation and improvement is done with the aim of designing a quality risk assessment instrument the use of which would contribute to the reduction of the risk of recidivism and enhance public safety with optimum utilization of limited resources which are invested in the correction system. Bearing the aforementioned in mind, the aim of the paper is recidivism risk assessment in convicts within the prison system. The goal is to analyze relevant research papers analyzing the achievements as well as the issues related to assessment and to provide the guidelines for further development and improvement of the process.*

***Keywords:** assessment, recidivism risk, convict.*